

פרק ראשון - השותפין

לגדול ענוותנותו, ומזה הבינו ש'רב' זה אינו אצלו תואר, אלא חלק משם העצם.

❦ ו, א ❦

למאי דסמך סמך. בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (תרפג) נשאל, על ראובן שהיה לו עלייה, ושמעון היה לו בית כנגד עלייתו של ראובן, ואין ביניהם ד' אמות אלא מבוי קטן שיעור ג' אמות ביניהם, ועמד שמעון ומכר ביתו ללוי, ולוי רוצה להגביה כותל שבחצירו למעלה מחלונו של ראובן ולהאפיל עליו, ואומר, כשם שהחזקתי להאפיל על הפתח כך אני יכול להגביה הכותל ולהאפיל על החלון.

בתשובה לשואל, מציין את דברי הגמרא שלפנינו, 'למאי דסמך סמך', וכמו כן לענין האפלה, דאם היתה לו חזקה להאפיל על הפתח אינו יכול להאפיל על החלון.

❦ ז, ב ❦

אמר ריש לקיש רבנן לא צריכי נטירותא. בעיני כל חי הקשה, הרי אמרו במסכת ברכות (נד, ב), דתלמידי חכמים צריכים שימור.

ותירץ, דשם השמירה היא מפחד אויבי אומות העולם, אבל כאן השמירה מצד המזיקים שמקאים בתלמידי חכמים מפאת תורתם.

❦ ח, א ❦

אף חובב עמים כל קדושי בידך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אפילו בשעה שאתה מחבב עמים כל קדושי יהו בידך והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ישא מדברותיך לישא וליתן בדברותיו של מקום. החיד"א (פתח עינים) מוכיח ממאמר זה, למה שכתב בתשובת הרא"ש, שאם היו שני אחים הגדול עם הארץ והקטן תלמיד חכם, וחירף האח הגדול את האח הקטן, ונידה אותו הקטן, יפה עשה, דכיון שאינו נושא פנים לתורה נקרא אינו עושה מעשה עמך, ואינו חייב לכבדו, וזהו שאמרו, 'אף בשעה שאתה מחבב עמים ובני ישראל משועבדים להם, בכל זאת כל קדושי בידך היינו התלמידי חכמים, מפני שהם תוכו לרגלך, דהיינו שמכתתים רגליהם ללכת מעיר לעיר לעשות רצונך, ולכן אינם חייבים בכבודו של עשו, ואדרבה האומות חייבין בכבוד ישראל מטעם 'ישא מדברותיך'.

❦ ט, א ❦

אמר רבי אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה. בגליוני הש"ס העיר, דבמסכת סנהדרין (צט, ב), אמרו, 'כל המעשה את חברו להכריז מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה', ומשמע דוקא כאילו עשאה אך לא יותר.

ותירץ, דשם דיברו במצוות אחרות, שבהם המעשה נחשב כאילו עשאה אך לא יותר מכך, וכאן דיברו בצדקה, שלגדול מעלתה המעשה הוא אף יותר מן העושה.

❦ י, א ❦

שא"ל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם וכו' משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא כועס עליו וכו' אמר לו אתם קרויים בנים וקריון עבדים בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרויים בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרויים עבדים. בפרשת דרכים (כג, ב) ביאר לפי זה מה שאמרו במסכת כתובות (סח, א), 'כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים', דהרי רבי עקיבא השיב לו, אנו נחשבים לבנים, ומלך שכעס על בנו ישגר דורון למי שהאכיל והשקה את בנו. ולכן, המעלים עיניו מן הצדקה מחשיב את בני ישראל לעבדים, ועל כן דומה כאילו עובד עבודה זרה, דכיון שסבור שבהיותו עבד יפרוק מעליו עול מלכות שמים בטענה, עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו.

❦ ב, א ❦

השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונין את הכותל באמצע. ביערות דבש (ב, טו) מפרש את המשנה בדרך דרוש, 'השותפים שרצו לעשות מחיצה', דהיינו גוף ונפש שנשתתפו ביניהם, צריכים לעשות גדר, שהיצר הרע לא יכנס ביניהם.

❦ ג, א ❦

גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. בתוספות יום טוב (דמאי ז, ג), עמד על לשון הכתוב (בראשית לג, ב), 'וישם את השפחות וילדיהן ראשונה ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים', ולא נמנע לקרוא אחרונים לאמצעיים, אף על פי שיש עוד אחרים אחריהם, והיינו משום, דכלפי הקודמים אליהם קרויים אחרונים. עוד הוכיח כמו כן, מלשון הכתוב (שמות ד, ח), 'והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון', ונקרא האות האחרון למרות שאחר כך נתן אות שלישי, אלא בהכרח משום דכלפי האות הראשון נקרא אחרון.

על פי זה יישב את הפסוק שלפנינו בגמרא (חגי ב, ט), 'גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון', ושם הכוונה לבית שני, ונקרא אחרון למרות שאינו אחרון ממש, שהרי יבנה בית שלישי במהרה בימינו, אלא כמבואר, דנקרא אחרון כלפי הראשון. [כעין זה תירץ גם בשו"ת הרשב"א (ד, קפ"א), לאחד מחכמי האומות הישמעלים, שביקש להוכיח מפסוק זה, שכיון שנקרא אחרון - לא יבנה בית נוסף].

ואולם בקול הרמ"ז שם דחה את כל ראיותיו, דדוקא בפסוק זאת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים' כיון שנאמר פעמיים אחרונים, ניתן לקרוא להם כך, ומאותות משה אין ראייה, דשם כשאמר לו ה' האות האחרון, עדיין לא ידע משה מהשלישי, דרק אחר כך נאמר.

ומה שהבית השני נקרא אחרון, הוא משום שהוא נבנה האחרון בידי בני אדם, כי את הבית השלישי יכוננוהו ה'.

❦ ד, א ❦

מאי תקנתיה דההוא גברא אמר ליה הוא כבה אורו של עולם וכו' איכא דאמרי הכי אמר ליה הוא סימא עינו של עולם. וצריך להבין, כמה נחלקו האם כבה אורו של עולם או סימא עינו של עולם.

בעין אליהו מבאר, דהנה אצל תלמיד חכם מצינו שתי בחינות, א, תלמיד חכם שאינו מעורב במה שנעשה אצל אחרים, אלא יושב על התורה ועל העבודה תדיר, ואחרים בראותם את מעשיו לומדים ממנו, תלמיד חכם זה הוא בבחינת אור, כמו שאור מאיר ומורה הדרך הישר, כן מאיר תלמיד חכם זה לאחרים, אך יש תלמיד חכם בבחינה אחרת, שהוא בעצמו משגיח בעיני פקחא על דרכי בני אדם, ומוכיחם ללכת בדרך ה', תלמיד חכם זה הוא בבחינת עין.

כמו כן מצינו בבית המקדש שתי בחינות אלו, א, השראת השכינה שהיתה במקדש, וזה היה בבחינת אור, שהאיר לאחרים לילך בדרך ה', כולם ראו שההולך בדרך ה' טוב לו, ואם הולך בדרך הרע נעשה לו רע, נמצא המקדש בבחינת עין, על שתי בחינות אלו אמרו, שהוא כבה את האור, או שסימא את העין.

❦ ה, א ❦

אמרי אינשי ארבעה צלא ארבעה צלא. ופירשו בתוספות (ד"ה ארבעה), 'ארבעה צלא - פירוש לעור גדול צריך ליתן לעבדו ד', זווי, וד' צלא - עור קטן. ומבואר שהכפלת הסיום זה סימן למידה קטנה.

בזה פירש בניצוצי אור את דברי הגמרא במסכת חולין (גא, א), 'אמר ליה רב ספרא לאביי, חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא, ואמר רב עזירא שמני וכו'', כלומר, שמי הוא רב עזירא, והנה במסכת פסחים (פו, ב) מובא ששאלו את רב הונא למה אתה נקרא רב עזירא, ולכאורה אם כן אותו שבו ממערבא, דהיינו מארץ ישראל, למה לא שאלו אותו מאי טעמא אתה נקרא רב עזירא.

ויש לומר, דכיון שאמר 'שמני' ולא אמר 'שמי', התכוין לומר שמי הקטן